DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 22.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2015

Dallam és szöveg újraegyesítéséről
A 27-es számú manysi dallam A. Kannisto gyűjtéséből

MADARÁSZ Eszter

Pécsi Tudományegyetem
eszter.madarasz@gmail.com

1. Bevezetés

Jelen kutatás tárgya a zene és a szöveg vizsgálata a finnugrisztika egy különleges, kevéssé kutatott területén, a manysi népköltészetben. A kutatás alapját az a 143 manysi népdal képezi, melyet Artturi Kannisto 1905 és 1906 között gyűjtött vogulföldi tanulmányútja során. A kutatás kiindulási pontját az a tény adja, hogy a dalok és a hozzájuk kapcsolható szövegek egymástól külön jelentek meg.

E tanulmány doktori kutatásom egy részét kívánja bemutatni. A kutatásra zenei és nyelvészeti tanulmányaim miatt vállalkoztam elsősorban, mivel a téma interdiszciplináris jellegéből fakadóan mind a két tudományterület, a zene és a nyelv diskurzusait egyesíti.

Emellett ebben a tanulmányban szeretnék beszámolni a kutatás „felfedezéséről": Kannisto 143 dallamból álló gyűjtését megvizsgálva eddig mindössze egy olyan dalt találtam, melyben a kutatás minden feltétele teljesül, hitelességét pedig az eredeti énekestől származó fonográffelvétel másolata igazolja.

A kutatáshoz háromféle adat állt rendelkezésünkre: a hanganyag, azaz a fonográffelvételek[1] másolatai; a szöveg mint fordítás és tartalmi összefoglaló, valamint a kotta. Mindegyik adat megfelelő minőségű volt ahhoz, hogy a dallam és szöveg összepárosítását elvégezzem, és megkezdhessem az elemzéseket.

[1] Ezúton szeretném megköszönni Lázár Katalinnak, a MTA Zenetudományi Intézet tudományos főmunkatársának, hogy a rendelkezésemre bocsátotta hangkazettán az eredeti fonográffelvételek másolatát.

E tanulmányban tehát a 27-es számú dal (Väisänen 1937: 40–41) szöveggel való összepárosítását és elemzését fogom bemutatni. A vizsgálat célja a kutatási kérdés felvázolásában és megválaszolásában rejlik: hogyan lehet összhangba hozni a zenei szerkezetet a szöveg szerkezetével, hogyan lehet őket együtt ábrázolni a manysi népköltészeti példákon keresztül, ha dallam és szöveg külön jelentek meg.

Bízom benne, hogy az alkalmazott módszerek további dalok vizsgálatát fogják támogatni, melynek célja, hogy e népzenekincset, mely nyelvünk legközelebbi rokonáé, megőrizhessük és átadhassuk a manysiknak és az utókor számára.

2. A kutatás története

Új korszak kezdődött a finnugor tudományok történetében 1883-ban: megalakult Helsinkiben a Finnugor Társaság, s ezzel egyidejűleg megindult a rendszeres, szervezett kutatómunka a finnugor népek körében (Lakó 1943: 458). A társaság legfontosabb feladatául tanulmányutak szervezését tűzte ki a finnugor rokon népekhez, melynek célja minél több megfelelő minőségű nyelvi és tárgyi anyag gyűjtése volt. A manysi nyelv kutatására Artturi Kannisto magisztert választották. Kannisto egész pályájára és tudományos munkásságára nézve döntő fordulatot jelentett a vogulföldi tanulmányút, melyre 1901. szeptember 1-jén indult (Lakó 1943: 459; Zsirai 1943: 170). Helyszíni kutatásai öt évet öleltek fel az Északnyugat-Szibéria óriási területén szétszóródott manysik körében. Kutatói munkáját a negyedik év végén megszakította, mivel szervezetét a megerőltető munka és az ottani életkörülmények nagyon megviselték. Négy hónapnyi pihenés után tért vissza az északi-manysik közé, hogy kutatását folytassa. Ekkor vitte magával azt a fonográfot, amellyel az utolsó ott töltött évében a 150 dallamot felvette.

Kannisto 1906-ban tért haza gazdag tudományos anyaggal: 11 manysi nyelvjárásterületről való szógyűjteménnyel (kb. 30 000 cédula), 650 darab válogatott néprajzi tárggyal és nagyszámú fényképpel, valamint a tanulmányút jelen kutatás szempontjából meghatározó eredményével, a népköltészeti szöveggyűjteménnyel és a nyelvi anyaggyűjteményt kiegészítő 150, fonográfhengerre felvett dallammal[2] (Lakó 1943: 459–460; Zsirai 1943: 171). Kannisto nagyszabású gyűjtése a kutatómunka eredményességét igazolja.

[2] Összesen 53 darab fonográftekercs készült, melyeken egyenként általában három dal került felvételre.

2.1. Kannisto 150 dallama

A 150 manysi dallam 1937-ben Armas Otto Väisänen *Wogulische und Ostjakische Melodien* c. kötetében jelent meg kottaátirat formájában. Väisänen kiadványa a 150 dal kottaátirata mellett a dallamokhoz tartozó, Kannisto által mellékelt jegyzeteket és magyarázatokat is tartalmazza. A 150 manysi dallam összesen 143 vokális és hét hangszeres dalból áll.

A dallamok érdekessége, egyben a kutatás kiindulási pontja is, hogy a vokális zenei anyag és annak (dal)szövegei egymástól külön jelentek meg 20–30 év különbséggel. Väisänen 1937-es dalgyűjteményes kötete tehát a kottákat, valamint Kannistónak a dallamokhoz csatolt rövid összefoglalóit tartalmazza. A dalok szövegeit, melyeket Kannisto papíron jegyzett le (Väisänen 1937: 18), a szerző nem mellékeli, bár ígéretet tesz egy újabb kiadásra, melyben azokat is közölni fogja.

Väisänen a szöveg „hiányát" a *Wogulische und Ostjakische Melodien* kottagyűjteményben úgy magyarázza, hogy a dalszövegek nem tükröznek minden esetben szilárd egységességet, valamint, hogy az (ismétlődő) szavak végén a manysi énekesek töltőszótagokat, értelmetlen szótagokat toldanak be, ami azonban a diktált szövegben nem létezik, így nehéz az énekelt szövegen nyomon követni (Väisänen 1937: 18). Továbbá némelyik dalnak bizonyíthatóan több változata is párhuzamosan él a köztudatban; ez jelentősen megnehezíti a dalok és szövegek összepárosítását.

Sajnos azonban 1943-ban bekövetkezett halála miatt Kannisto a szövegek kiadását már nem élhette meg. Tanítványa, Matti Liimola szerkesztette sajtó alá a *Wogulische Volksdichtung* köteteit, amelyek 1951 és 1963 között jelentek meg.[3] A kották megjelenéséhez képest tehát 14 év telt el, összességében azonban 45 év 1982-ig, míg Kannisto gyűjtésének feldolgozása lezárult, és megjelentek a szövegek is a kottán lejegyzett dallamok mellett, azonban egymástól külön.

A dallamok és a szövegek megjelenésével és kiadásával kapcsolatban, ill. magának a kutatásnak az interdiszciplináris jellegéből fakadóan további számos ellentmondást találhatunk.

Austerlitz a rendelkezésére álló korpuszból[4] arra a következtetésre jutott, hogy „az a forma, amelyben a nyelvészek által gyűjtött dalok megjelennek, az eredeti előadáshoz nem annyira hű, hogy részletes ritmikai és metrikai

[3] 1982-ben jelent meg a WV 7, mely az első két kötet szószedetét tartalmazza *(Wörterverzeichnis zu den Bänden I–II.).*

[4] Austerlitz központi korpusza Steinitz gyűjtése; kiegészítő korpusz: Reguly, Pápay, Patkanov, Munkácsi, Kannisto gyűjtése (Austerlitz 1958: 12).

analízisre alkalmas lenne" (Austerlitz 1975: 9). Mivel a nyelvészeket elsősorban a grammatikai és lexikális adatok érdekelték, érthetően figyelmen kívül hagyták a zenekutatók számára érdekes sajátságokat. A nyelvész a dallamlejegyzésekhez zenekutató segítségét veszi igénybe, ezt abból a feltevéséből kiindulva teszi, hogy egy nép dallamai ugyanolyanok, mint más népek dallamai. A zenekutató lejegyzi a dallamot, a hangok magasságát, a lehető legpontosabban, majd a dallam első két vagy három frázisához odaírja a szöveg első néhány sorát, de a szöveg többi részét elhagyhatja. Ez azért történhet így, mert a zenész a szöveget és a dallamot „természetes módon" egymáshoz illőnek véli (Austerlitz 1975: 9). Azonban a két tudományterület: zenetudomány és nyelvtudomány eltérő fókuszából és módszereiből adódóan a következő problémák léphetnek fel:

1) számos adat elvész;
2) verstani eszközök, töltelékszótagok és gyakran teljes szavak is kimaradnak;
3) a szövegen belül gyakran teljes sorok is felcserélődnek;
4) a vers szavainak és sorainak, egyes dallamfrázisoknak az ismétlődései gyakran elmaradnak, és ezért nem világos, hogy az egyes szótagokat eredetileg melyik hangjegyre énekelték (Austerlitz 1975: 10).

Általában elmondható továbbá, hogy „a finnugor zenei kutatások egyik nagy nehézsége (…), hogy a dalok kiválogatását általában szövegi szempontok szabják meg, míg a zene teljesen háttérbe szorul" – írja Vikár László *A finnugor népek zenéje* c. tanulmányában (Vikár 1975: 306). Az obi-ugor népzene-gyűjtések esetében azonban éppen fordított a helyzet, mivel az obi-ugor népek körében történt összes, népköltészetet és népzenét elemző kutatás nyelvészek által történt, akik pedig épp a zenekutatók számára érdekes momentumokat hagyták gyakran figyelmen kívül. Erre a felvetésre azonban Kannisto gondolatát kell idéznünk: „mi szegény nyelvtudósok, szívesen átengedtük volna ezt a gyűjtőmunkát, ha a zenészek magukra vállalták volna, (…) a mi munkánk tehát ››csak úttörő‹‹ volt (…) most már a géppel járó zenész-gyűjtőkön van a sor!" (Kannisto 1938b: 413).

Szabolcsi mindazonáltal Väisänen 1937-es munkáját úgy üdvözli, mint: „az első tudományos hitelű fonográffelvételeken alapuló dallamgyűjteményt" (Szabolcsi 2003: 176). Azonban egyúttal hangot ad annak a gyűjtési hiányosságnak is, hogy Kannisto a szövegeket nem mellékelte a dallamok mellé: „pótolhatatlan súlyos hiánya a kiadványnak, hogy szövegek nélkül jelent meg" (Szabolcsi 2003: 176). Kannisto reagált a bírálatra, álláspontja szerint a

szöveg csatolásával a dallamok rendje borult volna fel, mert a kiadvány lényege pedig épp a különböző dallamszerkezetek felvázolása volt, nem pedig a dallamokhoz kapcsolódó szöveg megjelenítése (Kannisto 1938: 2). Továbbá egy másik fontos ellenérv volt szöveg és dallam együtt-közlése mellett, hogy némelyik dal szövege több száz verssorból áll, így az egyes dalokhoz mellékelt nyelvi és tárgyi magyarázatok listája is igen hosszúra nyúlt volna (Kannisto 1938a: 92). A gyűjtést és kiadást illető bírálatok kapcsán azonban nem szabad elfelejteni azt a tényt, hogy Kannisto eredeti szándéka szerint a szöveg kiadásra várt a dallam mellé, ami csak Kannisto korai halála miatt nem történt meg.

Összességében elmondható tehát, hogy bár a népköltészetben a zene és a szöveg nem különül el egymástól, nincs prioritása egyiknek a másikkal szemben (ld. Szomjas-Schiffert 1976), mégis egyfajta „prioritási hierarchiát" figyelhetünk meg e 150 manysi dal különböző lejegyzési és közlési koncepciói kapcsán, ami azt eredményezhette, hogy külön jelentek meg dallamok, és külön a szövegek.

A kutatás fő kérdése lesz tehát, hogyan lehet összhangba hozni a zenei szerkezetet a szöveg szerkezetével, hogyan lehet őket együtt ábrázolni.

3. Irodalmi áttekintés

E tanulmányban arra próbáltam kísérletet tenni, hogy a dallamokat és a szövegeket, melyek tehát eredetileg külön jelentek meg, összekapcsoljam és elemezzem. Abból az elképzelésből indultam ki, miszerint a népköltészetről, a versről való gondolkodás egyik legfontosabb alapvetése, hogy a nyelvi és a zenei kifejezés megvalósulásai (pl. hangsúly, metrika, ritmika) összefüggenek, elválaszthatatlanok egymástól,[5] akárcsak hagyományos kultúrákban az ének és a hozzá kapcsolható szöveg (Austerlitz 1975: 12; Schmidt 1990: 184).

A szakirodalmi áttekintés során azon szerzők munkáit emelem ki, melyek a legfontosabb irányokat képviselik a kutatás szempontjából.

Jelen tanulmányban azon elméletek és módszerek leírására törekszem elsősorban, melyek kutatási témája a manysi népköltészet. Olyan szerzők munkáit mutatom itt be tehát, amelyek előzményként tekinthetőek a kutatás szempontjából, és amelyek annak alapjául szolgáltak. A munka alapvetően leíró jellegéből fakadóan az empirikus kutatási rész kevesebb hangsúlyt fog kapni.

[5] Ld. Arisztotelész: *Poétika.* (Ford. Sarkady János, 2004.) Lazi Könyvkiadó, Szeged.

Robert Austerlitz 1958-ban megjelent *Ob-Ugric metrics* c. doktori disszertációjában egy kísérleti módszert alkotott meg, melyben az obi-ugor metrika nyelvészeti analízisét tűzte ki célul (Madarász 2015). Elméletének fő kérdése, hogyan lehet a verssorokat grammatikailag (szintaktikailag) felbontani és elemezni. A szegmentáció célja a szöveg belső szerkezetének, lineáris láncának feltárása. Austerlitz elemzési kerete nyelvtipológiai megállapításokat is tartalmaz a manysi mint agglutináló nyelv hangsúlyeloszlásáról, a szó eleji főhangsúlyról, valamint a szórendi tipológiáról is (SOV szórend) (ld. Bolinger 1978; Dezső 2001). A szórend tipológiai összefüggését, valamint a későbbi szintaktikai szegmentálást tekintve fontos megállapítás, hogy az obi-ugor metrika alapszabálya, hogy a verssorok komplementer jellegű *nominális* és *verbális sor*okból állnak (Lázár – Schmidt 1990–1991: 208). A nominális sor egy főnévből és az előtte álló kötelező jelzőkből áll, a mondat végén maradó, általában kétszótagos igére egy teljes éneksor jut, ez a verbális sor. Lázár Katalin és Schmidt Éva Kannisto e gyűjtéséből a 122-es számú medveéneket elemezte dallam és szöveg összefüggésében, megfigyelve az Austerlitz által is vizsgált szerkezeti formulákat a verssorokban (Lázár – Schmidt 1990–1991).

Egy másik uráli nép zenéjét és szövegeit elemezve Niemi (1995) kísérletet tett Väisänen nyenyec dallamlejegyzéseinek újraértelmezésére. A kutatás szempontjából Niemi munkája azért fontos, hogy lássuk, hogyan lehet megvizsgálni a zenei elemzés módszereit Väisänen egy másik feldolgozott dallamgyűjtésén keresztül.

Kannisto manysi dallamgyűjtésével 2014-ben kezdtem foglalkozni, doktori kutatásomat e témának szentelve. E kutatás azt kívánja bizonyítani, hogy lehetséges-e, és ha igen, hogyan tudjuk alkalmazni a már meglévő vizsgálati módszereket, amikor a népköltészet egy rendhagyó példán keresztül tárul elénk: zene és szöveg külön jelent meg egymástól.

4. Az empirikus kutatás

A kutatás megkezdéséhez elsőként az eredeti fonográffelvételek másolatainak újrahallgatását kellett elvégezni, kritikus szemmel vizsgálva különösképp az elhangzó szöveget, valamint a beazonosított dallamot Väisänen kottái szerint. Väisänen 1937-es *Wogulische und Ostjakische Melodien* c. kötetében Kannisto összefoglalóit áttekintve azt találtam, hogy számos olyan dal található, melynek a szövege nem lett feljegyezve, vagy nincs információ a szöveg hollétéről. Emellett a hanganyag, azaz a fonográffelvételek vizsgálata során számos esetében akadályba ütköztem: megsérült a fonográftekercs, meg-

semmisültek teljes hanganyagok, különböző zajok és recsegések torzítják a felvételeket. Így e 143 dalból csupán 15–20 dalt lehet elemezni a kutatás későbbi állomásain. A kutatás kimenetelét tekintve tehát nyitott végződésű; a téma és az adatok megfigyelése és feldolgozása a kutatás módszertani kérdése (Mackey – Gass 2005: 163, 166).

Az elemző munkához szükséges továbbá az is, hogy a kutatáshoz mind a háromféle adat megfelelő minőségben álljon a rendelkezésünkre: a hanganyag, azaz a fonográffelvételek másolatai; a szöveg, fordítások, tartalmi összefoglalók, valamint a kotta. A hanganyag elemzése az ellenőrzés miatt kulcsfontosságú, hiszen anyanyelvi konzultáns nélkül másként nem tudhatjuk meg, hogy vajon ugyanazt a szöveget énekli-e az énekes, mint amit a leírt, azaz diktált szövegben olvashatunk. Különbséget kell tenni ugyanis a ténylegesen énekelt szöveg, valamint a diktált szöveg közt, mivel az obi-ugor (és más finnugor) népköltészetben gyakoriak a töltőszótagok (Austerlitz 1958: 14; Hajdú 1960). Austerlitz megjegyzi, hogy a Steinitz előtti kutatók felesleges elemekként tekintettek a töltőszótagokra, ezért jobban szerettek a prózaszerű „lecsupaszított" diktált szövegekkel dolgozni (ld. Austerlitz 1958: 27). Mindazonáltal a későbbi kutatók is arra a következtetésre jutottak, hogy a költői (itt: énekelt) szöveg, valamint a diktált szöveg közt nehéz meghatározni a különbséget (ld. Kálmán 1962).

Bizonyára ebből fakad e kutatási terület feldolgozatlansága is: elismerve az énekelt szöveg fontosságát, a kutatók még inkább rádöbbentek a kutatás lefolytatásának lehetetlenségére. Igazolást ez esetben csak akkor nyerhetünk, ha a hanganyag az eredeti előadótól bizonyítékként szolgálhat.

A kutatáshoz szükséges összes adatot megvizsgálva eddig egy olyan dallamot találtam, melyben minden szempont tökéletesen egyesül. Ez az 1937-es *Wogulische und Ostjakische Melodien* c. kottagyűjteményben a 27-es számú dal, az 1951-es *Wogulische Volksdichtung I.* kötetében pedig a 67-es számú mese, melynek dalbetéte a 27-es számú dal. E dalban tehát a háromféle adat megfelelő minőségű volt. A fonográffelvételen hallott dallam megegyezett Väisänen 1937-es kottaátiratával, másrészt a szöveg megegyezett a *Wogulische Volksdichtung I.* kötetében szereplő szöveggel, ami tehát az adott dallamon hangzik el.

Jelen tanulmányban tehát a 27-es számú dal szöveggel való összepárosítását és elemzését fogom bemutatni. Célom még több olyan dal vizsgálata, melyben dallam és szöveg külön jelent meg.

5. Kutatási irányok, módszerek

A kutatás történetének felvázolása, valamint a szakirodalmi áttekintés után a kutatás fő irányai a következők, pontokba szedve:

1) A 27-es számú manysi dallam és szöveg összepárosítása.
2) A 27-es számú dallam kottaátirata és elemzése.
3) A 27-es számú dal fordítása és nyelvészeti analízise, grammatikai szegmentálása (elsősorban Austerlitz 1958 alapján).

A kutatást felépítő módszerek a kutatási irányoknak és célkitűzéseknek megfelelően a következők:

1) A rendelkezésemre álló fonográffelvételek másolatait végighallgattam, melynek során kiválasztottam azokat a dallamokat, melyek felvételei megfelelő minőségűek voltak a további vizsgálathoz.
2) A fonográffelvételek, a kották és a szövegek tekintetében egy olyan dalt találtam, melynek minden tulajdonsága megfelelő minőségűnek bizonyult: ez a 27-es számú dal a 1937-es *Wogulische und Ostjakische Melodien* c. kottagyűjteményben, a 67-es számú szöveg az 1951-es *Wogulische Volksdichtung I.* kötetében. Ez egy mese dalbetéte. A dallamot Kannisto 1905. 10. 26-án vette fel egy Sartynja nevű faluban. Az énekes Savelij Petrovits Vingalev. A dallamot Kannisto Semeon Pakin segítségével dolgozta át 1906. 05. 11-én (Kannisto 1951: 428). Az elemzésekben a szöveg átírása során Kálmán (1976) alapján egyszerűsített betűkaraktereket használok Kannisto finnugor transzkripciója helyett.
3) Elkészítettem a magyar (mű)fordítást a német és a manysi szöveg összevetése alapján.
4) Elkészítettem a zenei elemzéseket Väisänen (1937) és Lázár (2000) nyomán.
5) Elvégeztem a grammatikai szegmentálást a szövegeken.
6) Új kottát készítettem a *Denemo* kottaíró és szerkesztő programmal.
7) Az új kottán elvégeztem a szövegrátételt.

6. Elemzések

Az elemzések a kutatás módszereinek sorrendjét követik. A fonográffelvételek újrahallgatása után elsőként a saját kottaátiratomat mutatom be, majd a dallamhoz tartozó elemzéseimet. Ezt követően a *Wogulische Volksdichtung I.* kötetében megjelent szöveget közlöm, valamint a saját fordításomat. Végül

a grammatikai szegmentálást mutatom be. Az elemzések mellé további magyarázatokat is mellékelek.

6.1. Zenei elemzés

A zenei elemzés során először Väisänen osztályozását (1937: 3–4) tekintem át. Väisänen a 27-es számú dallamot a következőképp elemezte: rögzített formájú, szabályos ritmusú, 1-2 soros dallam 4 ütemmel, 3/8-os ütemmutatóval, mely a zene metrikai felosztását mutatja. Hangnemét tekintve dúr, diatonikus, ambitusa: V-1 vagy 1-4. A dallam, ahogy azt Väisänen zenei elemzéséből is láthatjuk, egy igen kis ambitusú dal, mindössze egy kvartnyi hangterjedelemmel rendelkezik.

A dallamban meg lehet továbbá figyelni azt is, hogy bár négy sorból áll, valójában egy sornyi zenei anyag variálódik a négy soron keresztül. Nem igazi variálódásról van szó azonban, sokkal inkább a dal díszítő elemeinek változatosságáról. Väisänen elemzése szerint tehát a 27-es számú dal szerkezetét tekintve egy egysoros (*a*-sor) dallam. Lázár elmélete alapján e sortípusú dalt *egymagú dal*nak is nevezhetjük, ami jobban megvilágítja a dal belső szerkezetét a dallamsorok számolása helyett, mivel a sorok száma a strófikusságra utalna, holott az obi-ugor énekek általában nem strófikusak (Lázár 2000: 23). Az egymagvú sortípusú dallamhoz leegyszerűsített kottát készítettem, erre az eredeti Väisänen kottához képest kvázi *ossia*-ként tekinthetünk.

Lied des bösen Weibes in einem Märchen

♩. = 72. Phon. 1. b. Sosva. Savelij Vingalev

A következő kotta a saját kottaátiratom, melyhez egyúttal a szöveget is csatoltam. A fonográffelvételt hallgatva azt tapasztaltam, hogy az első két sor szövege az énekelt változathoz képest a *Wogulische Volksdichtung I.* szöveggyűjteményben épp fordítva, azaz a sorokat felcserélve van lejegyezve. A kottán azt a változatot követtem, melyet a fonográffelvételen hallottam.

Lied des bösen Weibes in einem Märchen

♩. = 72. Phon. 1. b. Sosva. Savelij Vingalev

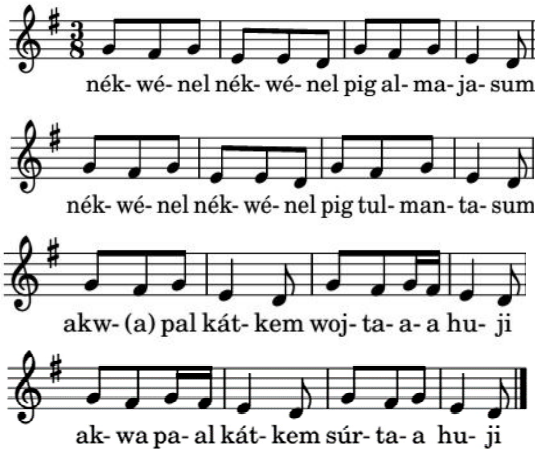

Az alábbi példák a Kannisto által lejegyzett szöveget, a magyar fordítást, valamint az elemzést mutatják be. Ezek a dallamban felfedezett szövegsorrenddel szemben a *Wogulische Volksdichtung*-ban közölt szövegváltozatot követik, vagyis az első két szövegsor itt más sorrendben szerepel.

6.2. Szöveg és fordítás

(Kannisto 1951: 211) (Nr. 67)

nékwénəl nékwénəl pig túlmantasum
nékwénəl nékwénəl pig álmajasum.
akw(a) pal kátkem wojt(a) huji
akw(a) pal kátkem súrt(a) huji.

A dalszöveg nyersfordítása:

asszonytól asszonytól fiat elloptam
asszonytól asszonytól fiat elhoztam.
egyik fél kezem zsírban fekszik (van?)
másik fél kezem raktárban (szárítókamra) fekszik.

Madarász Eszter (2015) fordítása:

A mesebeli gonosz nő dala[6]

Asszony(ka), asszony(ka), elloptam a fiacskádat,
Asszonyka, asszonyka, elragadtam a fiacskádat.
Egyik kezem a zsírban lóg,
A másik a takarmányban lóg.
(*lóg* = fekszik)

6.3. Grammatikai szegmentálás

A grammatikai szegmentálás a szöveg (vers)sorokra való bontását mutatja be. A sorok további felosztása a szöveg szintaktikai egységeiből következik, a komplementer jellegű *nominális* és *verbális sor*okból. Ehhez azt kell alapul venni, hogy minden elsőrendű mondatrész egy sornyi formula, a mondat végén pedig az igealak áll a verbális sorban az *SOV szórend* alapján.

A sorok fölött jelölöm továbbá a szövegben előforduló paralelizmusokat is, melyek az obi-ugor költészet meghatározó stilisztikai eszközei (Austerlitz; Lotz 1972; Steinitz 1975).

	N (névszói/nominális sor)				**V** (igei sor)
	a	a	b		x
1.	*nékwénəl*	*nékwénəl* |	*pig*		***túlmantasum***
	a	a	b		y
2.	*nékwénəl*	*nékwénəl* |	*pig*		***álmajasum.***
	a	b	c	v	d
3.	*akw(a)*	*pal*	*kátkem* |	***wojt(a)***	*huji*
	a	b	c	z	d
4.	*akw(a)*	*pal*	*kátkem* |	***súrt(a)***	*huji.*

[6] A 27-es számú dal egy mesében hangzik el betétdalként. A történet egy gonosz nőről szól, aki elrabolja egy másik asszony fiát. A fiúból kiváló vadász lesz, ezért ennivaló, zsír és takarmány bőven van (Madarász 2015).

7. Összegzés, eredmények

E tanulmányban Kannisto 150 manysi dalgyűjtésének egy darabját mutattam be, amelynek dallama és annak szövege eredetileg külön jelent meg egymástól.

A kutatás során abból az alapvetésből indultam ki, hogy a dallam és szöveg együtt-közlése – a nem egységesült szövegváltozatok, a töltőszótagok, valamint az énekelt és a diktált szöveg közti eltérések miatt – szinte lehetetlen vállalkozás. Mégis sikerült a manysi dallamkincs 20. század eleji tekintélyes méretű gyűjteményéből egy olyan darabot találni (Schmidt és Lázár 122-es dalelemzése mellett), mellyel bizonyítani lehetett a kutatási kérdéseimet: a fonográffelvétel segítségével lehetségessé vált a dallam és a szöveg együtt-ábrázolása, ezt a további adatok megfelelő minősége is támogatta.

A rendelkezésre álló adatok vizsgálatával lehetőség nyílott a dal elemzésére is. Ez az eredmény kutatási keretet nyújthat a többi dal hasonló vizsgálatához is.

További kutatási perspektívát nyithatna a manysi szövegek (népköltészet) metrikai vizsgálatának kiterjesztése akusztikai szempontú prozódiai elemzések felé, vagy az intonáció-kutatás felé, mindezt a dallamokkal összevetve.

Úgy vélem, ezen interdiszciplináris kutatási keret lehetővé teszi a későbbi kutatások során azt, hogy a manysi népdalokat és szövegeket összehasonlíthassuk más finnugor nép költészetével, mellyel közelebb kerülhetünk magához a népköltészet megismeréséhez is.

Irodalom

Arisztotelész 2004: Poétika. Ford. Sarkady János. Lazi Könyvkiadó, Szeged.

Austerlitz, Robert 1958: Ob-Ugric Metrics. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki.

Austerlitz, Robert 1975: Szöveg és dallam a vogul dalokban. In: Hajdú Péter (szerk.), A vízimadarak népe – Tanulmányok a finnugor rokon népek élete és műveltsége köréből. Európa Kiadó, Budapest. 9–33. Első közlés: Austerlitz, Robert 1966: Text and Melody in Mansi Songs. Current Musicology. Spring, 37–57.

Bolinger, Dwight 1978: Intonation accross languages. In: Greenberg, Joseph H. (ed.), Universals of Human Languages. Vol 2. Phonology. Stanford University Press, Stanford. 491–524.

Dezső László 2001: Nyelvi és metrikai típusok a régi magyar népdal verselésének és dallamának jellemzésében. Magyar Nyelvőr 125: 203–225.

Hajdú Péter 1960: Szöveg és dallam viszonya a szamojéd énekekben. Néprajz és Nyelvtudomány 3–4: 19–29.

Kálmán Béla 1962: Über die Rolle der Füllworte end Füllsilben in den wogulischen Liedern. Commentationes Fenno-Ugricae. In honorem Paavo Ravila. Mémoires de le Société Finno-Ougrienne 125. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki. 177–193.

Kálmán Béla 1976: Chrestomathia vogulica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kannisto Artturi 1938a: Észrevételek Szabolcsi Bence bírálatára. Magyar Nyelvőr 67: 90–92.

Kannisto, Artturi 1938b: A vogul-osztják dallamközlés kérdéséhez. Ethnographia 49: 412–413.

Kannisto, Artturi 1951: Wogulische Volksdichtung. I. Texte Mythischen Inhalts. (Hrsg. Liimola, Matti.) Mémoires de le Société Finno-Ougrienne 101. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

Lakó György 1943: Értesítő (Kannisto nekrológ). Nyelvtudományi Közlemények 51: 458–466.

Lázár Katalin 2000: Reguly Antal vogul dallamgyűjtésének tanulságai. In: Lázár Katalin – Szíj Enikő (szerk.), Reguly Antal „hangjegyre szedett" finnugor dallamai. Tinta Kiadó, Budapest. 7–61.

Lázár Katalin – Schmidt Éva 1990–1991: Medveének A. Kannisto gyűjtéséből. In: Felföldi László – Lázár Katalin (szerk.), Zenetudományi dolgozatok. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest. 201–211.

Lotz, John 1972: Uralic. In: Wimsatt, William K. (ed.), Versification: Major language types. New York University Press, New York. 100–121.

Mackey, Alison – Gass, Susan M. 2005: Second language research: Methodology and design. Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ.

Madarász Eszter 2015: A metrika vizsgálatának lehetőségei – népköltészet a finnugor nyelvekben, In: Nádor Orsolya – Szűcs Tibor (szerk.), Hungarológiai évkönyv. PTE BTK, Pécs (megjelenés alatt).

Niemi, Jarkko 1995: Nenets songs in A. O. Väisänen's Samojedische Melodien re-evaluated. Journal de la Société Finno-Ougrienne 86: 131–166.

Schmidt Éva 1990: Az osztják metrika másik oldaláról. Nyelvtudományi Közlemények 91: 184–190.

Steinitz, Wolfgang 1975: A vogul és az osztják népköltészetről. In: Hajdú Péter (szerk.), A vízimadarak népe – Tanulmányok a finnugor rokon népek élete és műveltsége köréből. Európa Kiadó, Budapest. 353–369. Első közlés: Steinitz, Wolfgang 1941: Der Paralelizmus in den ostjakischen Liedern. – Die etymologische Figur. – Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen. 2. Teil. Stockholm. 29–41, 41–46.

Szabolcsi Bence 2003: Osztják és Vogul dallamok. In: Wilhelm András (szerk.), Szabolcsi Bence válogatott írásai. Typotex, Budapest. 176–205. Első közlés: Szabolcsi Bence 1937: Osztják és vogul dallamok. (Újabb adatok a magyar népi sirató-dallam problémájához.) Ethnographia 48: 340–345.

Szomjas-Schiffert György 1976: A finnugor zene vitája I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Väisänen, Armas Otto (Hrsg.) 1937: Wogulische und Ostjakische melodien. Phonographisch aufgenommen von Artturi Kannisto und K. F. Karjalainen. Herausgeben von A. O. Väisänen. Mémoires de le Société Finno-Ougrienne 73. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

Vikár László 1975: A finnugor népek zenéje. In: Hajdú Péter (szerk.), Uráli népek. Corvina, Budapest. 305–321.

Zsirai Miklós 1943: Kannisto Artúr (Kannisto nekrológ). Magyar Nyelv 39: 169–176.

*

On reuniting melody and text

A Mansi song No. 27 from A. Kannisto's collection

This paper's subject is the analysis of text and melody in Mansi folk-poetry. The research is based on the corpus, which consists of 150 songs collected by Artturi Kannisto between 1905 and 1906 during his Mansi fieldwork.

The initial point of this research is that melody and text have been published separately, altough in traditional cultures folk poetry's two major inseparable constituents are text and melody. Therefore in this paper I present the composition of text and melody and its analysis, aiming to draw up the research question: how to represent melodic structure and textual structure in one particular song.

I believe that the interdisciplinary approach of this research will support the further examination of folk-poetry, providing new directions to compare Mansi with other Finno-Ugric languages' poetic traditions.

ESZTER MADARÁSZ